

Finska krigsbarnsadoptioner i Stockholm 1946-1947

Världens största barnförflyttning

av Suvi Virkamäki

De diplomatiska kretsarna i Sverige och Finland hade redan 1920-talet diskuterat om det var möjligt att ha ett försvarsförbund mellan länderna. Den svenska åsikten var att hålla sig utanför ett sådant. Finlands läge var alldeles för utsatt, men diskussionerna angående olika bidrag till Finlands försvar fortsatte under åren. Dessa samtal mellan Sverige och Finland intensifierades före andra världskrigets början. Den europeiska storpolitiska situationen blev ohållbar under året 1939 och situationen i Finland förvärrades. Sovjetunionen sade upp nonaggressionspakten mellan länderna och den 30 november 1939 angrep Sovjet Finland. Vinterkriget hade börjat.

I Sverige började genast de olika välgörenhetsorganisationerna organisera sig för att hjälpa det krigsdrabbade Finland. "Finlands sak är vår" -afficherna klistrades upp på allmänna platser och arbetet med att hjälpa brödrafolket började. Svenskarna var beredda att ta i första skedet emot tusentals finska krigsbarn, som hade blivit evakuerade från sina hem. Krigsbarn var ingen ny företeelse för svenskarna. Redan under 1920-talet hade Svenska Röda Korset organiserat krigsbarnsverksamhet i Sverige och tagit emot mest tyska och österrikiska barn. Svenskarna hade redan lärt sig att hantera frågan organisatoriskt och även hade en viss kunskap om rutinerna. När fortsättningskriget i Finland var ett faktum, fortsatte det svenska hjälparbetet med att ta emot ännu större antal krigsbarn från Finland. Den svenska organisationens slutgiltiga namn blev Hjälpkommittén för Finlands barn. Den motsvarande organisationen i Finland var Socialministeriets barnflyttningkommitté, som arbetade med barnförflyttningarna till Sverige.

Martti

Ni får inte taga tillbaka Martti. Aldrig. Martti skall få hälsa på de sina i Finland så fort förbindelserna är bättre. Han skall aldrig glömma de sina där och att hans fosterland är Finland. Låt oss få adoptera honom. Det finns ju så många barn i Finland. Jag och min make förstår ju ni behöver dom, men inte Martti. Snälla, rara ni låt oss få Martti. Denna adoptionsansökan skickades till Stockholms Rådhusrätt den 23 december 1945. Det var dags att börja hemkalla de finska krigsbarnen, som tillfälligt hade fått sin fristad i Sverige undan kriget i Finland. Skrivaren var en fostermamma till den finska pojken, som hade kommit till hennes svenska hem som krigsbarn i februari 1942. Han var vid ankomsten två år gammal och skulle nu, som sexåring, skickas tillbaka till sina biologiska föräldrar i Finland. Fosterföräldrarna var gifta och hade inga egna barn. Fosterpappan var trettio år gammal och arbetade som verkmästare. Fostermamman var hemmafru och trettiosju år gammal. Familjen ägde en sommarstuga på Ingarö. Marttis biologiska pappa hade stupat i kriget och biologiska mamman var änka och hade ytterligare tre barn. Pojken hade besökt sin finska familj i Finland, men enligt fostermamman var pojkens nerver förstörda efter besöket. Den biologiska mamman hade gett sitt medgivande till adoptionen.

Barnavårdsmannen skriver att pojken verkar vara helt invuxen i hemmet och sökandena verkar vårda och måna om honom på bästa sätt. Barnavårdsmyndigheterna i Finland hade gett sitt yttrande och förordat adoptionen. Martti blev adopterad av sina fosterföräldrar i Sverige. Detta fall är bara ett av de många svenska adoptionsärendena av finska krigsbarn. Sammanlagt flyttades under åren 1941 till 1948 ca 70 000 finska barn bort från kriget i Finland till det trygga Sverige. Den 1 oktober 1948 upphörde barnförflyttningarna, tre år efter kriget, men fortfarande år 1949 fanns det mer än 15 000 finska barn kvar i Sverige. Det fanns många svenska fosterfamiljer som ville adoptera sitt finska krigsbarn. Det viktigaste lagen angående nordiska adoptioner var från år 1931, det Samnordiska avtalet. Avtalet hade gjorts mellan de olika nordiska länderna och vad gällde adoptioner, skulle de behandlas i det landet, där adoptanterna hade sin hemort. Vid varje ansökan skulle respektive stats lagstiftning tillämpas. I Sverige betydde det att man brukade svensk adoptionslagstiftning. Svensk Författningssamling år 1942 nr 664 angående finska krigsbarnsadoptioner hänvisade till det Samnordiska avtalet. När det gällde adoptioner av finska krigsbarn, skulle domstolarna inhämta yttranden från barnavårdsmyndigheterna i Finland, innan man tog beslut i adoptionsärenden.

Adoptionerna

Min undersökning avser finska krigsbarnsadoptioner i Stockholms stad åren 1946 och 1947. Det var under dessa år flest finska krigsbarn adopterades i Stockholms län. När fosterföräldrarna i Stockholms stad ville adoptera sina finska krigsbarn, skickade de en adoptionsansökan till Stockholms Rådhusrätts första avdelning,

Förmyndarskapsavdelningen. Barnavårdsmyndigheterna både i Sverige och i Finland skulle lämna sina yttranden om fallen innan rådhusrätten i Stockholm tog beslut i adoptionsfrågorna. Då undersökte man både fosterföräldrarna och de biologiska finska föräldrarna. År 1946 skickades 25 adoptionsansökningar angående finska krigsbarn till rådhusrätten i Stockholm. Motsvarande siffra år 1947 är 28 adoptions- ansökningar. Största andelen av adoptionsansökningar gällde barn, som hade kommit till fosterföräldrarna när de var under tre år gamla. Av naturliga skäl de barn som fosterföräldrarna var mest angelägna om att adoptera, var de yngsta barnen, som hade varit hos fosterföräldrarna längst. Antalet flickor och pojkar skilde sig inte mycket åt, så i detta undersökningsmaterial från Stockholms stad spelade könet ingen roll. År 1947 skilde sig undersökningresultatet från året innan endast inom ett område, könet. Pojkarnas andel av adoptionerna hade plötsligt ökat. Om ökningen var en tillfällighet eller ett medvetet val från fosterföräldrarnas sida, vet man inte. Önskemålet om att kunna adoptera ett speciellt kön var inte framträdande i adoptionsansökningarna.

De svenska adoptanterna

Fosterföräldrarna i Stockholm var i genomsnitt drygt fyrtio år gamla och var nästan uteslutande gifta par utan barn. Adoptionslagstiftningen i Sverige ändrades år 1944, så att även par med egna biologiska barn eller adoptivbarn kunde adoptera. Undersökningen visar att år 1947 ökade antalet av par med egna eller tidigare adopterade barn, som ville adoptera ett finskt krigsbarn. En förklaring till ökningen kan vara, att när tiden gick och finska barnen blev kvar under en längre tid i Sverige än planerat, integrerades de mer och mer i den svenska fosterfamiljen. Frågorna om möjligheterna att adoptera kan ha orsakat ett visst tryck i olika rättsliga instanser i Sverige och påverkat till att den svenska adoptionslagen reviderades år 1944. I Stockholms stad var det mest personer från de högsta socialgrupperna, drygt 90 % av alla fosterföräldrar, som ville adoptera finska krigsbarn. Kvinnorna var hemmafruar och hemmet var deras arbetsplats. Att ta emot de finska barnen och placera dem i olika borgarhem i Stockholm, var en naturlig förlängning av det filantropiska arbetet under 1920-talet, då svenskarna tog emot krigsbarn från Tyskland och Österrike. Borgerskapets kvinnor hade en dominerande position i denna verksamhet.

De finska biologiska föräldrarna

De finska biologiska föräldrarna tillhörde de lägsta socialklasserna i samhället. År 1946 var den typiska finska biologiska föräldern, som hade givit sitt tillstånd till adoption, en krigsänka med flera barn. Året efter hade var det mest gifta finska par med flera barn i familjen som lämnade sitt medgivande till adoptionen. Under åren 1946-47 fanns sammanlagt endast två fall, där båda biologiska föräldrarna var döda. Hjälpkommittén för Finland barns ledamot, advokaten Lars Östberg, uttalade sig om adoptionerna år 1946 i en tidningsintervju i Svenska Morgonbladet. I artikeln påstod han att de finska krigsbarnen, som adopterades till Sverige, var föräldralösa. Denna uppgift stämmer inte med undersökningresultatet från Stockholms stad. Anledningen till detta uttalande kan vara att det var klart från början i alla håll, att dessa barn skulle tillbaka till Finland efter kriget. Man hade understrukt från myndigheterna både från Sverige och från Finland att barnen endast temporärt var placerade i de svenska hemmen. Man hade påmint om detta i ett brev till fosterföräldrarna i början av barnflyttningarna: ”Kom ihåg att dessa barn är bara till låns...” Direkt efter kriget började fosterföräldrarna skicka in sina adoptionsansökningar och de gamla överenskommelserna ignorerades. Uttalandet om att barnen var föräldralösa kan tolkas som att den skulle lugna den egna leden i Sverige och deras moraliska betänkligheter angående adoptionerna av finska krigsbarn.

Adoptionsargument

Undersökningen tar upp de olika typerna av argument fosterföräldrarna och myndigheterna använde för att framhäva sin sak i rätten. Argumenten är delade i olika kategorier och dessa syftar till vad fosterföräldrarna och myndigheterna i Sverige ansåg som ”ett gott hem” och ”barnets bästa”. Fosterföräldrarna började använda betydligt flera adoptionsmotiv i sina ansökningar år 1947 i jämförelsevis med året innan. De stora hemtransporterna började organiseras och barnen skulle skickas tillbaka till Finland. Fosterföräldrarna behövde alla argument de kunde åstadkomma, för i Finland hade man tagit ett principbeslut att alla finska barn i Sverige skulle tillbaka hem. Barn som behövde ett adoptivhem, skulle adopteras av finska adoptivföräldrar. År 1946 lade fosterföräldrarna tonvikten på barnets fortsatta kontakter med hemlandet och barnets finska släktingar. Året efter hade de slutat använda detta argument och istället börjat lägga tonvikten på språkproblem. Finska krigsbarn glömde sitt hemspråk och kunde endast tala svenska. Barnets hälsotillstånd användes som ett annat viktigt argument. Den psykiska hälsan togs upp,

när man diskuterade hur skadligt det vore för barnets psykiska hälsa att bli skickat tillbaka till Finland. Fosterföräldrarna hade inga betänkligheter för egen del vad det gällde att även adoptera sjuka barn. Den fortsatta vården i Sverige var för barnets bästa.

År 1947 var det viktigaste adoptionsargumentet att barnet var helt invuxen i hemmet. Den svenska familjen hade blivit den enda "riktiga" familjen för det finska barnet. Enligt fosterföräldrarna var det för barnets bästa att hon eller han fick stanna hos dem. I vissa adoptionsansökningar tog fosterföräldrarna upp hur lite intresse de finska fosterföräldrarna hade visat sitt barn under åren hon eller han hade vistats hos fosterföräldrarna i Sverige. År 1949 kom Alanenkommittés betänkande i Finland, där kommittén hade noterat att myndigheterna hade förbjudit de finska föräldrarna att skriva för ofta till barnet. Det skulle enligt myndigheterna ha orsakat slitningar och missförstånd mellan föräldrakategorierna. Detta var säkerligen anledningen till de glesa kontakterna. År 1947 poängterade man också vikten av en bra utbildning och uppfostran. Barnen, som skulle adopteras, var nu i skolåldern. Det var inte frågan om kvalitén på utbildningen mellan Sverige och Finland, utan vilket föräldrapar som hade ekonomin att möjliggöra studierna. Barnets bästa var i Sverige, där fosterföräldrarna hade en god ekonomi och kunde bekosta en bra utbildning. De biologiska föräldrarnas dåliga ekonomi användes också som ett adoptionsmotiv av fosterföräldrarna.

De svenska myndigheternas argument för adoptionen hittar man i barnavårdsmyndigheternas rapporter, som skickades till rådhusrätten. Barnavårdsmännen undersökte de svenska fosterföräldrarnas lämplighet som adoptivföräldrar. De vanligaste svenska myndighetsargumenten, drygt 60 % av alla argument, under åren 1946-47 var att "hemmet var gott" och att "barnet var innerligt avhållen" eller "barnet var helt invuxet i hemmet." Dessa fraser saknas i två fall av adoptionsansökan, där adoptanterna kom från arbetarklassen. I undersökningsmaterialet var normen till "ett gott hem" en barnlös överklassfamilj med ett hus i närförorten. Att kunna ge bra utbildning och bra uppfostran ansågs också viktigt av myndigheterna, men de poängterade inte det svenska språket som argument, d.v.s. att barnet endast kunde svenska. I språkfrågan var fosterföräldrarna mer aktiva än myndigheterna. För svenska myndigheterna var det viktigast att adoptanterna hade den rätta ekonomin. Barnet självt är osynlig i undersökningsmaterialet. Blicken var riktad mot adoptivföräldrarna och inte barnet. 1940-talets folkhemsbyggare lade tonvikten på den sociala anpassningen och inte på den individuella självständigheten. Detta kommer specifikt fram i undersökningsmaterialet i fraserna "barnet är helt invuxet i familjen" och "barnet blir en bra samhällsmedlem". År 1947 togs särskilt de finska föräldrarnas dåliga ekonomi upp, som också användes som myndighetsargument. Barnets bästa var det som endast de svenska fosterföräldrarna kunde ge: ett gott hem, en riktig familj, god uppfostran och utbildning.

Barnets bästa

De biologiska finska föräldrarna eller förmyndaren skulle lämna ett skriftligt medgivande till adoptionen. Det var inte många finska föräldrar som skrev ned en förklaring till varför de ville lämna sitt barn till adoption i Sverige. Det var definitivt de ekonomiska aspekterna som dominerade i adoptionsmedgivandena. Barnets bästa för de finska föräldrarna fanns där barnet kunde få det bäst materiellt. Diskussionerna att fosterföräldrarna skulle kunna hjälpa barnet ekonomiskt från Sverige efter hemkomsten till Finland saknas helt i undersökningsmaterialet. Adoptionen var den viktigaste handlingen. Även för de finska barnavårdsmyndigheterna var den ekonomiska frågan också det viktigaste. I landsbygden var det lättare att ge bifall till en adoption, när kommunerna var små och det var svårt att både ta hand om hemvändande barnen ekonomiskt eller att hitta ett lämpligt foster- eller adoptivhem till dem. Utbildning och uppfostran som ett myndighetsargument nämndes nästan inte alls. Det togs som självklarhet att de svenska fosterföräldrarna hade ekonomin att kunna utbilda barnen.

Nekande svar till adoptionerna från Finland

Endast från storstäderna som Helsingfors och Åbo kom nekande svar från barnavårdsmyndigheterna angående krigsbarnsadoptioner. Sammanlagt var det nio nekande svar under åren 1946-47, 17 % av de totala adoptionsansökningarna, från de finska barnavårdsmyndigheterna till rådhusrätten i Stockholm. Det som är anmärkningsvärt i dessa fall är att de biologiska föräldrarna eller förmyndaren hade gett sitt medgivande till adoptionen. De finska barnavårdsmyndigheterna hade två kategorier av argument till varför de motsatte sig adoptionen. Det första argumentet handlade om att det i Finland fanns flera hundra familjer som ville ta emot ett adoptivbarn. Finska myndigheterna ville att de finska krigsbarn, som behövde adopteras, skulle få finska adoptivföräldrar. Detta argument försvann helt år 1947 och det kan bero på att Stockholms rådhusrätt inte längre tog

hänsyn till detta. De gav fosterföräldrarna bifall efter att de hade överklagat det första nekande beslutet. Det andra argumentet, som de finska myndigheterna använde, var att de biologiska föräldrarna eller föräldern i Finland hade en möjlighet att ta hand om sitt eget barn. De finska myndigheterna ville undvika "onödiga" adoptioner och gick över de finska föräldrarnas beslut i frågan. I dessa fall var "barnets bästa" för finska myndigheterna också "samhällets bästa".

De svenska myndigheterna hade från början varit väldigt restriktiva angående adoptionerna av finska krigsbarn. Stockholms rådhusrätt lyssnade på de finska myndigheternas argument att neka en adoption och följde först deras linje. Rådhusrätten hade tagit ett principiellt beslut i frågan. Om finländarna inte accepterade adoptionen, skulle inte domstolen ge bifall i adoptionsärendet. Efter att fosterföräldrarna hade överklagat adoptionsärendet i rådhusrätten, fick de i alla fall adoptera. Man hade skaffat nya intyg och rekommendationer och fosterföräldrarna hade kontakter, som endast de som tillhörde de högsta socialklasserna kunde använda sig av. De kunde kritisera både de finska och de svenska myndigheterna och fosterföräldrarna erinrade rådhusrätten om att det var faktiskt de svenska domstolarna som hade sista beslutanderätten i adoptionsärenden. De finska myndigheterna antingen gav sitt bifall till adoptionen efter överklaganden eller att den svenska domstolen beslöt i frågan utan att skicka vidare ärendet till en förnyad prövning till Finland. Hjälpkommitténs Lars Östberg uttalade sig aktivt i dessa adoptionsfrågor. Han ändrade sin åsikt från början av kriget från att inte rekommendera några adoptioner till att år 1948 understryka den svenska domstolens oinskränkta bestämmanderätt i finska krigsbarnsadoptioner.

De svåraste fallen i Sverige gällde de finska krigsbarn, som fosterföräldrarna ville adoptera och som de finska biologiska föräldrarna ville ha tillbaka. Många av dessa fall, som handlade om tvistemål mellan de olika föräldrakategorierna, hamnade till sist hos Högsta Domstolen, där både de svenska och finska myndigheterna var högst närvarande.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Stockholms stadsarkiv, Stockholm

Rådhusrätten Förmyndarskapsavdelning och förmyndarkammarens arkiv,
Stockholms Rådhusrätts 1 avd. Protokoll, Domböcker 1946-1947, Rotel I-IV

Sveriges Riksarkiv, Stockholm

Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv,

F VI: 1-2 Handlingar rörande adoptionsärenden

Ö Ib: 13 Tidningsklipp kronologisk serie 1946

E VII: II Finska Socialministeriets barnflyttningsskommitté, Kuratorsexpeditionens korrespondens 1946-1947

FI vol.2 Handlingar ordnade i ett dossiersystem

A II: vol. 2 Hjälpkommitténs protokoll

Tryckta källor

Periodica

Barnavård och Ungdomsskydd, årgång 25, 1950, (Stockholm 1950)

Litteratur

Carlgren Wilhelm M Mellan Hitler och Stalin. Förslag och försök till försvars- och utrikespolitisk samverkan mellan Sverige och Finland under krigsåren (Uddevalla 1981)

Edwardsen Liikkanen, Annu Med lapp om halsen (Det får inte hända igen), 70.000 finska krigsbarn 1939-1946 (Helsingborg 1995)

Hirdman, Yvonne Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik (Helsingborg 1990)

Janfelt, Monika Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnhjälp 1917-1924 (Åbo 1998)

Kavén, Pertti 70 000 små öden. Finlands krigsbarn. (Högfors 1994)

Lagnebro, Lillemor Finska krigsbarn (Umeå 1994)

Lindgren, Cecilia, "Han slösar all sin kärlek på gossen", Adoptionsärenden behandlade vid Stockholms rådhusrätt 1925 (Linköping Universitet 1996)

Lindgren, Cecilia "What is 'in the best interest of the child', Notions of biological and social kinship in Swedish adoption policy 1917-1970" (2001) Red. Söderlind, Ingrid, Uppväxt, familjeformer och barns bästa. Om familjeliv som offentlig angelägenhet och vardaglig praktik. (Institutet för framtidsstudier, Stockholm 2002)

Norman, Hans Från Bergslagen till Nordamerika, Studia Historica Upsaliensia nr: 62 (Uppsala 1974)
Svensk Författningssamling 1931
Svensk Författningssamling 1942